

Allemaal de schuld van Montgomery

Maarten van Rossem

Allemaal de schuld
van Montgomery

De familie Van Rossem in
de laatste oorlogsmaanden

Nieuw Amsterdam

© 2020 Maarten van Rossem

© 2020 Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Paul Pollmann

Omslagfoto Hollandse Hoogte

Kaarten Marcel Groenen/Macareves

Binnenwerk Yulia Knol

Foto auteur Tessa Posthuma de Boer

NUR 686

ISBN 978 90 468 2786 4

www.nieuwamsterdam.nl

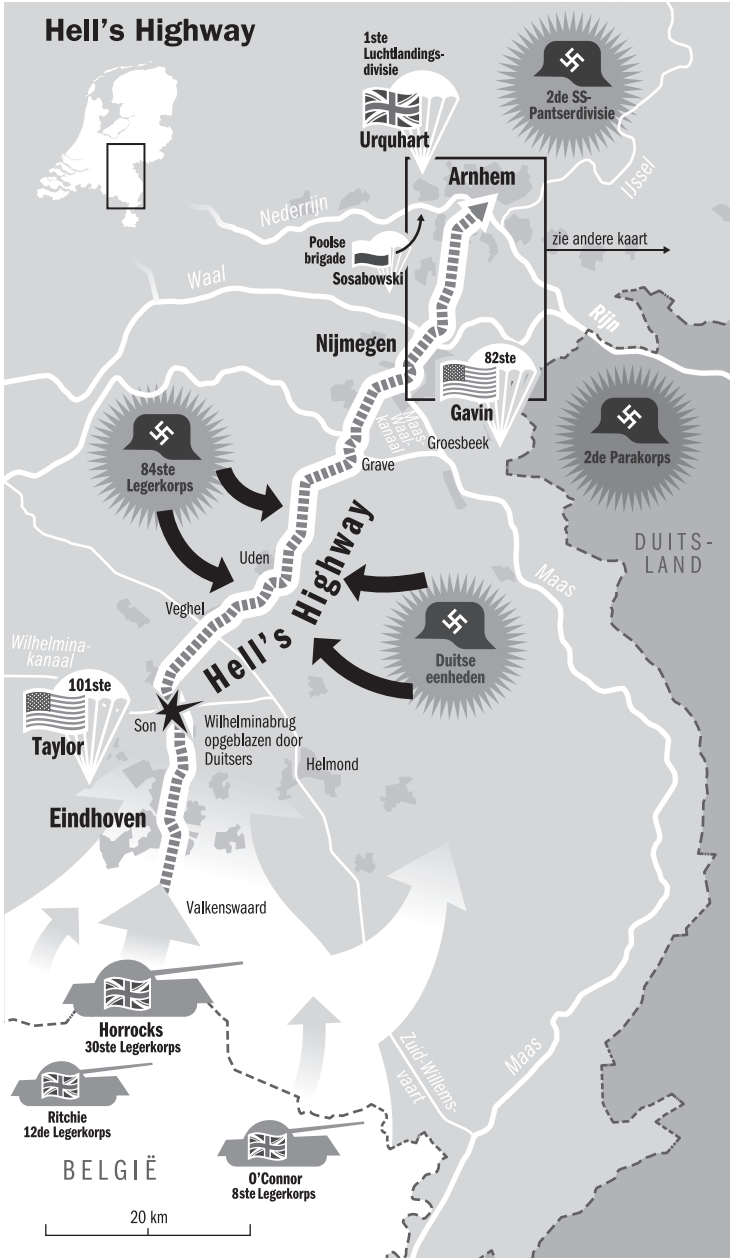

Inhoud

Introductie	II
17 september 1944	15
Market Garden	
Voorspel	20
Strategische fouten	25
De eerste dag	32
Bruggenhoofd weer opgeheven	36
De schuld van Montgomery	40
Na Market Garden	46
Hongerwinter	58
Het grote keerpunt	58
Transportcrisis	60
Brandstofcrisis	62
Transportcrisis en vorst	72
Nederland voedt zichzelf	74
Hongertochten	76
Geallieerde voedselhulp	89
Slachtoffers	92

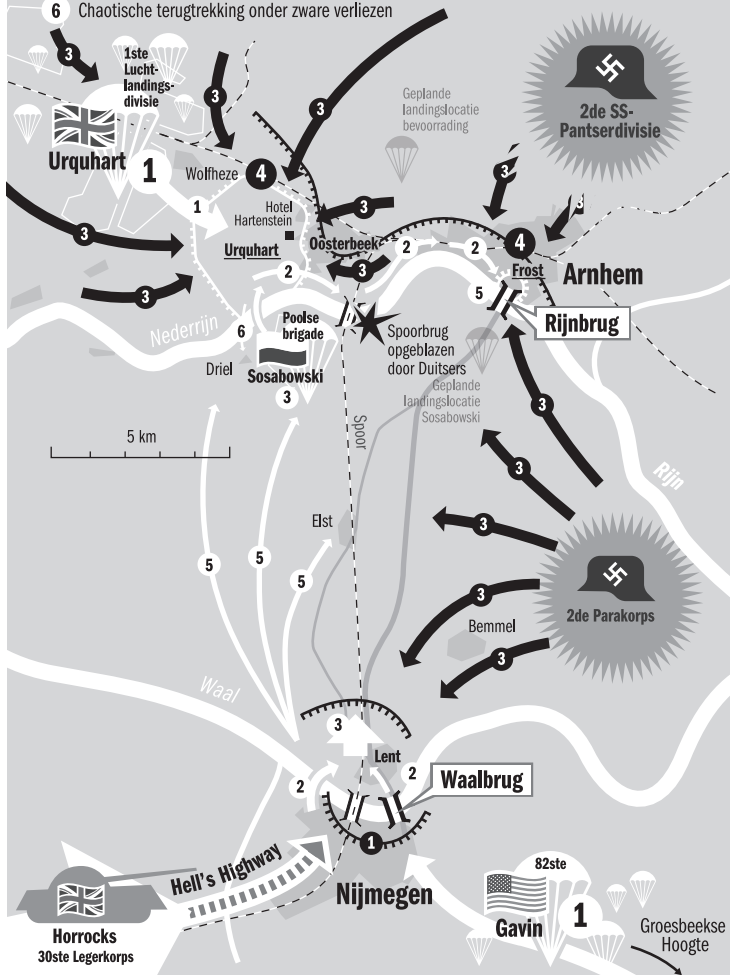
Langetermijneffecten	96
Acht maanden pech	98
Capitulatie	101
Terug naar Wageningen	116
Geraadpleegde literatuur	119
Register	121

Hell's Highway

Operatie Market Garden 17 - 25 september 1944

- 1 Geallieerde luchtlandingen en verplaatsing naar Oosterbeek en Arnhem en vanuit Groesbeekse Hoogte naar Nijmegen
- 2 Frost bereikt Rijnbrug snel, Gavin bereikt Lent met veel vertraging, door zware tegenstand
- 3 Duitsers blokkeren doorgang Gavin; Urquhart en een deel van de Poolse troepen ingesloten bij Oosterbeek; Frost ingesloten rond noordelijke bruggehoofd Rijnbrug
- 4 Belegering verzwakke geallieerde posities door massaal versterkte Duitse troepen
- 5 Rijnbrug opgegeven; Gavin en Horrocks bereiken Nederrijn, maar te laat om Fort te steunen
- 6 Chaotische terugtrekking onder zware verliezen

Introductie

Al meer dan twee decennia heb ik een collectie brieven in mijn bezit die mijn grootvader Arnold van Rossem schreef tussen begin september 1944 en juni 1945. Ze werden ooit verzameld, gefotokopieerd en gebundeld door mijn oom Jan ten behoeve van alle nabestaanden van Arnold van Rossem. Hoofdonderwerp van die brieven is onvermijdelijk de Hongerwinter. Laat ik direct opmerken dat de familie Van Rossem niets verschrikkelijks is overkomen, alle familieleden hebben die laatste oorlogsmaanden volgens mij zonder psychische of fysieke schade overleefd.

Hoewel geen van mijn familieleden ooit echt honger heeft geleden, was de voedselsituatie wel steeds urgent. De brieven gaan voor een belangrijk deel over voedsel, hoe eraan te komen, wat ze vooral misten en hoe het bereid moest worden. Er was constant gebrek aan brandstof. Het armzalige eten, de voortdurende kou en de onzekerheid over het lot van familieleden van wie tijdelijk geen nieuws werd vernomen, kwelden mijn opa.

Zijn speculaties over een mogelijk einde van de oorlog zijn vooral interessant omdat hij er eigenlijk voortdurend naast zat. Soms was hij veel te optimistisch en verwachtte hij een bevrijding op termijn van enkele weken. Vooral aan het eind,

toen de bevrijding daadwerkelijk nabij was, was hij veel te pessimistisch. Ten slotte werd hij beslopen door mismoeidigheid. Hij had nergens zin meer in en was aan het eind van zijn Latijn.

Ik vond de brieven fascinerend en heb altijd gedacht dat ik er iets constructiefs mee moest doen. Ze geven een aardig beeld van de wederwaardigheden van een gewone familie in oorlogstijd. Je leest nogal eens dat nette, burgerlijke mensen geen hongertochten ondernamen, omdat zij zich daarvoor zouden schamen. Welnu, voor mijn familie klopt dat helemaal niet. Mijn opa, mijn tante en mijn vader trokken er regelmatig op uit. Mijn opa was ronduit trots wanneer hij weer een flinke 'buit', zoals hij dat noemde, thuis bracht.

De Hongerwinter was het gevolg van de laatste geallieerde nederlaag en de laatste Duitse overwinning van de Tweede Wereldoorlog; de tragische mislukking van Operatie Market Garden. Vanwege Market Garden nam de Nederlandse regering het initiatief tot een spoorwegstaking. Als straf en als poging om de staking te breken, maakten de Duitsers voedseltransporten naar West-Nederland onmogelijk. Vervolgens leidde een reeks ongelukkige omstandigheden tot de Hongerwinter, aangezien de voedselsituatie in september 1944 al niet geweldig was.

Zodoende kon ik mij enigszins verdiepen in Market Garden, een onderneming die mij altijd al had gefascineerd, juist vanwege de mislukking. Met het begin van die operatie op 17 september 1944 kon ik ook het verhaal van mijn familie beginnen, en wel op een zodanige manier dat ik mijzelf ook een *cameo appearance* kon bezorgen. Ik was toen op een maand na één jaar oud, dus ik herinner mij niets van de beschreven gebeurtenissen. Sterker nog, mijn eigen, echte herinneringen beginnen pas enkele jaren na de oorlog, in de loop van 1948. Aanvankelijk dacht ik slechts pregnante citaten uit de brieven te

gebruiken, maar geleidelijk kwam ik tot de conclusie dat ik de brieven niet moest verknippen, maar integraal moest gebruiken, inclusief het karakteristieke sombere gemopper van mijn opa, de spelfouten en de routinepassages ('Ik ga nu eindigen' et cetera). Het zijn twaalf vrij lange brieven van mijn opa, aanvuld met twee brieven van mijn tante Mary omdat die een gat in de reeks van de maanden november en december 1944 opvullen.

Mijn grootvader Arnold van Rossem (1887-1982) woonde aan de Kanaalweg in Delft. Hij was directeur van het Rijksrubberinstituut van de TH Delft en sedert 1940 bijzonder hoogleraar in de rubbertechnologie. Zijn vrouw Beatrice (Trix) Isabel Lusted (1888-1979) was Engels. Zij hadden vijf kinderen. Gerard (1919-1990), mijn vader, Mary (1920-2005), Jan (1924-1998), Arnold jr. (1925-2010), die Beer werd genoemd, en Ann (1928-1988). Gerard trouwde op 16 januari 1943 met Hubertha Gerarda (Beppie) Nolen (1919-2010). Mijn vader en moeder woonden sinds voorjaar 1944 in Wageningen omdat mijn vader daar was gaan werken voor de Plantenziektenkundige Dienst. De mijnheer Nolen (1890-1986) in de brieven was de vader van mijn moeder. Hij was hoogleraar elektrotechniek aan de TH Delft. Ik werd geboren op 24 oktober 1943, mijn zuster Mary (Sis) op 2 mei 1945. Wij waren de eerste kleinkinderen. In de familie Van Rossem in Delft was de voertaal een eigenaardig mengsel van Engels en Nederlands omdat mijn oma het vertikte om Nederlands te spreken. Zo sprak ze ook Engels met de leveranciers die aan de deur kwamen.

Mijn opa schreef de brieven aan zijn twee aanzienlijk oudere, ongetrouwde zusters, Anna Helena (Lena, 1873-1959) en Berendina (Dina, 1875-1962). Die verbleven tijdens de oorlogsjaren op een ruim bemeten, romantisch ogende buitenplaats,

genaamd Boxbergen, in Olst. Mies en Thé van Doorninck, die steeds de groeten krijgen, waren de bewoners van Boxbergen. Mijn opa had ook nog een veel oudere broer, Lambertus Vincentius (Bert, 1872-1957), kapitein in ruste, die in Amsterdam woonde. Chap van Rossem was een neef van mijn opa en chirurg, hij woonde in Bosch en Duin. De microbioloog Albert Jan (Ab) Kluyver was mijn opa's beste vriend. Wie precies de geheimzinnige Vellekoop was die regelmatig zorgde voor extra voedsel en brandstof, heb ik niet kunnen achterhalen. Zeker is wel dat het in het Westland wemelt van de tuinders en hoveniers die Vellekoop heten.

17 september 1944

Ook in Wageningen was zondag 17 september 1944 een mooie, zonnige nazomerdag. Er was die ochtend wel veel vliegtuigla-waai. Kennelijk was er iets bijzonders aan de hand. Veel mensen waren naar buiten gelopen of stonden op hun balkon te kijken. Om 11.23 uur vielen de bommen rond de Diedenweg in Wageningen, volgens het politierapport. Omstreeks die tijd viel ook de elektriciteit uit, omdat de centrale in Nijmegen iets na elfen ook was gebombardeerd – die kwam pas weer op gang op 13 juni 1945. De bommen werden afgeworpen door een groep B-17-bommenwerpers (zogenoemde Vliegende Forten) van de Amerikaanse luchtmacht die op vrij grote hoogte vlogen; boven de 5000 meter. Ze waren geladen met fragmentatiebommen. Het doel van het bombardement was Duits luchtafweergeschut onder aan of boven op de Wageningse Berg dat de luchtplanden van Market Garden zou kunnen hinderen. Het Duitse geschut is niet getroffen. Later werd beweerd dat de piloten onjuist zouden zijn geïnformeerd over de windrichting, maar van die hoogte kon toentertijd onmogelijk nauwkeurig worden gebombardeerd, ook als de informatie over de windrichting goed was geweest.

Rond de Diedenweg, toen nog een onverhard pad, was de verwoesting groot. Er vielen 39 doden en 4 zwaargewonden

zijn later in het ziekenhuis overleden. In Arnhem vielen bij deze bombardementen 200 burgerdoden en ook Ede en Wolfheze werden zwaar getroffen. Overigens zijn in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog ongeveer 10.000 mensen om het leven gekomen door bombardementen, het overgrote deel door geallieerde bommen.

De doden rond de Diedenweg maken nog eens duidelijk hoe totaal onverwacht en al even willekeurig oorlogsgeweld kan zijn. Zo kwamen er drie kinderen uit hetzelfde gezin om het leven die toevallig op bezoek waren om een paar boeken te ruilen. Een Joodse onderduikster, die rustig in de tuin zat te lezen, werd dodelijk getroffen door rondvliegende scherven. Mevrouw Oostendorp-Holleman, die aan de Rijksstraatweg woonde, werd ook door scherven getroffen. Zij was even naar de buurvrouw gelopen om te vragen of ook daar de elektriciteit was uitgevallen. Zij was bezig met de lunch en kookte elektrisch. In het huis op Diedenweg 8, dat nauwelijks was beschadigd, kwam een klein meisje om het leven, dat angstig onder een tafel was weggekropen. Ook zij werd door een bombscherf getroffen.

Tijdens dit bombardement bevond ik mij in een ouderwetse kinderwagen achter in de diepe tuin van een groot huis aan de Rijksstraatweg (tegenwoordig Generaal Foulkesweg). Toentertijd was dat het vierde huis vanaf de kruising van de Diedenweg en de Rijksstraatweg, gerekend vanuit het oosten. Daar huurden mijn ouders een etage bij de familie Wieringa sinds zij naar Wageningen waren verhuisd.

Volgens de familieoverlevering stond mijn moeder tijdens het bombardement in paniek aan de achterdeur: moest ze mij gaan halen of niet? Ze heeft het niet gedaan, en dat was maar goed ook, want ook daar vlogen de dodelijke bombscherven rond. Zo ben ik daar nog net voor mijn eerste verjaardag aan de dood ontsnapt.

Jammer genoeg wordt dit drama niet bevestigd door de brieven van mijn opa. Die schrijft dat noch mijn ouders, noch het huis iets is overkomen, en dat de bommen op enkele honderden meters afstand vielen. Studie van de ligging van de diverse percelen maakt echter duidelijk dat de bomscherven die mevrouw Oostendorp-Holleman en het meisje onder de tafel het leven hebben gekost, haast onvermijdelijk ook de tuin van de familie Wieringa bereikt moeten hebben. Waarbij ik ervan uitga dat de scherven zich in een cirkel hebben verspreid. Hoe het ook zij, ik bevond mij toch in mijn kinderwagen plotseling in oorlogsgebied. De luchtlandingen waar het bombardement de prelude van was, begonnen om 13.30 uur iets ten oosten van Wageningen.

Delft 17 Sept. 1944

Lieve Lena en Dina,

Ofschoon ik vermoed, dat deze brief er wel heel lang over zal doen voor hij jullie bereikt, wil ik toch een poging doen om jullie hartelijk te bedanken voor de felicitatiebrieven van 14 Sept., die prachtig op tijd kwamen. Ik was blij wat van jullie te horen en vooral dat je het beiden goed maakt. Mijn verjaardag was rustig zooals je begrijpen zult. Toch kwamen mijn vrienden nog feliciteren.

Sinds zondag 10 Sept. is Mary hier, ze heeft Maandag Mijnh. en Mevr. Van Walraven helpen verhuizen en is zelf bij ons ingetrokken. In het begin van de vorige week is Beer eenige keeren naar het Westland geweest en heeft bij Vellekoop wat aardappelen en groente gehaald, om althans eenige voorraad te hebben voor de zeer moeilijke tijden, welke op komst zijn. In de laatste dagen van de week werd dit onmogelijk. Want in de eer-

ste plaats liepen de jongens groot gevaar om te worden opgepikt en verder werden weer allerwegen fietsen gevorderd door de Duitschers en de landwacht en dus was het maar beter om thuis te blijven. Vooral Zaterdag 16 Sept. was het bijzonder gevaarlijk, tallooze jonge mannen werden in den Haag zelfs uit de trams gehaald en in overvalwagens op transport gesteld. Mary heeft het zelf meegemaakt. Men keek niet meer naar papieren, als ze de goede leeftijd hadden gingen ze mee. Onder die omstandigheden is Beer thuis gebleven. Je begrijpt, dat dit een zeer onrustige situatie is in verband met Beer en naar het zich liet aanzien, dat dit alles nog wel weken kon duren, was ik daarover het meest ongerust.

Nu zijn er vanavond heel gunstige berichten gekomen. Luchtlandingstroepen zijn geland in het midden van ons land bij Vianen, Leerdam, de grote rivieren, men vertelt ook in Eindhoven, Tilburg en Lobith. Het ziet er dus naar uit dat men Holland niet laat voor wat het is, maar dat het hier ook oorlogsterrein is. Wij waren zeldzaam opgelucht toen wij dat vernamen. Als een loopend vuurtje ging deze mare door de stad om 7 uur, en zeer spoedig daarna zagen wij van uit richting den Haag eideloze kolonnes autos met Duitsche troepen, en vervolgens tanks en wielrijders aankomen die vermoedelijk in de richting van de bedreigde punten vertrokken.

Wat de uitslag van deze gevechten zal zijn weten wij niet, maar in ieder geval zal de animo om mensen op te visschen wel bekoeld zijn onder deze omstandigheden. Den geheelen dag komen groote formaties vliegtuigen over, ook vanavond tallooze. Het ziet er nu wel naar uit dat onze bevrijding in versneld tempo zal gaan. Langzamerhand staat het werk vrijwel stil. Je begrijpt, dat de gaslooze uren, verder drastische beperking van stroom en electriciteit op het laboratorium het werk vrijwel stil leggen. Menschen die buiten Delft wonen komen niet meer en

ook niet de jonge mannen in de stad. Ik denk dus dat er by morgen (maandag) in het geheel niet meer gewerkt zal worden. Wij zijn natuurlijk uiterst benieuwd hoe dit alles zal verloopē. De laatste berichten hebben het hele aspect veranderd en verbeterd. Je hebt natuurlijk ook gehoord, dat Maastricht werd bevrijd. Wat een vreugde zal het daar geweest zijn. Thé, die daar zoo lang heeft gezeten, zal daar wel erg in hebben meegeleefd.

Op de H.B.S. hoogste klassen zijn bijna geen jongens meer, alles duikt weg en houdt zich schuil. Van Bert kreeg ik een kort briefje zonder veel bijzondere mededelingen. De voedselvoorziening is in Amsterdam moeilijk, maar blijkbaar loopt het nog. Uit Wageningen hoor ik niets, mogelijk dat de post niet werkt of anderszins. Ook van Jan was geen bericht; wij zijn natuurlijk zeer benieuwd, hoe het hem zal gaan.

Trix is erg verkouden en zenuwachtiger dan ooit; ze hoort bijna niets en het is eigenlijk zielig om bij te wonen. Ik dacht, dat Amerongen haar wat zou hebben opgefrist, maar daar is niet veel meer van te bemerken. Ann maakt het goed en gaat geregeld naar school.

Vanavond kwam ook het bericht dat de Ned. Spoorwegen morgen niet meer zouden rijden. Als dat zoo is, zal deze brief wel heel lang onder weg zijn. Zoodra de toestand het weer toe laat, hoop ik jullie te komen opzoeken, maar wanneer zal dat zijn. Ik denk dat er om Rotterdam zeer zwaar zal worden gevochten. Alles wijst er op, dat de Duitschers dit zullen verdedigen, evenals de andere havenplaatsen. Ik hoop zeer, dat jullie gespaard blijven voor een heftige slag bij de IJssellinie. Als alles snel gaat zal dat wel meevallen. In ieder geval houd je flink en het beste, met veel groeten ook aan Thé en Mies, als steeds je toegenegen Nol

Market Garden

Voorspel

Waarom Operatie Market Garden, die zulke ingrijpend negatieve gevolgen voor Wageningen maar vooral ook voor heel Nederland zou hebben? Operatie Market Garden is nog steeds controversieel. De Britse militair-historicus Martin Middlebrook, auteur van *Arnhem 1944. The Airborne Battle, 17-26 september*, acht de operatie rationeel en dus verdedigbaar gegeven de omstandigheden van september 1944. De meeste militair-historici zijn echter van mening dat het een levensgevaarlijke gok was die wel moest falen omdat de premissen volstrekt in strijd waren met de redelijk te verwachten werkelijkheid.

De achtergrond van Market Garden moet gezocht worden in de ontwikkeling van de oorlogvoering in West-Europa sinds D-Day en in de karakters van de belangrijkste bevelhebbers, te weten Montgomery, Eisenhower, Bradley en Patton. Nadat de geallieerden in Normandië vanaf 6 juni 1944 een succesvol bruggenhoofd hadden opgebouwd, duurde het liefst zeven weken voordat zij erin slaagden het Duitse kordon rond het bruggenhoofd te breken. Dat was aanzienlijk langer dan verwacht, zeker gezien de numerieke en materiële superioriteit van de geallieerden. Het bijzondere heggenslandschap in Nor-